

Nada Šišul*

UDK 378.4:338 (497.5)

Pregledni članak

O ORGANIZACIJSKO-POSLOVNOJ OSPOSOBLJENOSTI EKONOMSKIH FAKULTETA HRVATSKE ZA RAZVITAK

Autorica na primjeru mreže ekonomskih fakulteta Hrvatske analizira korištenje njihove reprodukcijske snage i ukazuje na izbor mogućnosti u koncipiranju autonomnog razvitka.

Uvod

Koncepcija relativno visokog stupnja autonomnosti privrednih i ostalih institucija (organizacija) kojom se danas nastoji potaknuti razvitak Hrvatske i znanstvenoobrazovnim (ZO) institucijama ekonomije postavlja pitanje o njihovoj organizacijskoj osposobljenosti za takav razvitak. Štoviše, te institucije po prirodi svoje struke upravo istražuju područje organizacije i isporučuju drugima projekte o primjeni različitih organizacijskih rješenja u praksi. Stoga se očekuje da one same imaju, ne samo odgovarajuća znanja, već i svoj organizacijski sustav primjereno uređen.

Iz cjeline organizacijske problematike ZO institucija ekonomije za ovu priliku izdvajamo pitanje organizacijsko-poslovne osposobljenosti za autonomni razvitak. Znači, zanima nas način ostvarivanja znanstvenoistraživačkih i obrazovno odgojnih zadataka kao poslovni proces, kao proces postizanja radnih i ekonomskih učinaka. Naime, samostalno rješavanje navedenoga u upravi (autonomija) u ZO institucijama ima i ekonomsku dimenziju. Samostalno odlučivanje o kvaliteti, o vrsti i obujmu stvaranja (proizvodnje) intelektualnih usluga i način kapitalizacije tih rezultata bitno određuju mogućnosti, reprodukcijску snagu i domete samostalnosti ZO institucija. Osim toga, ignoriranje ekonomskog izjašnjavanja znanstvenoistraživačkih i nastavnih napora nastavnika i studenata ostavlja tu produkciju "mrtvim kapitalom".

* N. Šišul, redoviti profesor Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (u mirovini). Članak primljen u uredništvo: 29. 09. 2001.

U sustavu visokoškolskog obrazovanja Hrvatske ekonomski su fakulteti najbrojniji. Zasad ih ima sedam. Gotovo, kao jedno naše manje sveučilište. Zbog toga su te institucije prikladan primjer za uvide u niz problema, dilema, nekih organizacijsko-poslovnih rješenja s kojima su se na putu četrdesetogodišnjeg razvitka susretale te institucije. Iza nas je razdoblje koje nas je dovelo do određenih rezultata. Njih pokušavamo raspoznati u (1) stanju mreže ekonomskih fakulteta Hrvatske i (2) predložiti izbor nekih mogućnosti u koncipiranju organizacijsko-poslovne osposobljenosti fakulteta.

Sve ovo što je rečeno o zadanome problemu valja shvatiti samo kao nagovor na proširenje načina sagledanja funkcioniranja i razvitka ekonomskih fakulteta. Naime, uvjereni smo, da različiti kutovi viđenja stvari mogu pogodovati izoštravanju teza na osnovi kojih se procjenjuje poticaj razvojne orijentacije naših ekonomskih fakulteta, pa i fakulteta općenito.

Stanje mreže ekonomskih fakulteta Hrvatske

U industrijskom se razvitku Hrvatske u šezdesetim godinama, počeo, među ostalim, isticati proces decentralizacije i regionalne disperzije fakulteta u okviru Sveučilišta u Zagrebu, ponajprije u Rijeci, a zatim u Splitu i Osijeku. Kad je riječ o ekonomskim fakultetima, svrha je osnivanja bila profilirati u znanstvenom i nastavnom programu te institucije prema posebnostima svojih regija. Jadransko područje prema posebnostima litoralne ekonomije s izrazito izvoznom orijentacijom Hrvatske, a Osijek prema agrokompleksu. Najveći je dio domicilnih fakultetskih nastavnika dolazio iz već afirmiranih većih industrijskih, prometnih, trgovinskih poduzeća, banaka i regionalnih viših škola. Proces formiranja novih fakulteta ostvarivao se uz zamjetnu organizacijsku i kadrovska pomoć EF Zagreb.

Profiliranje novih ekonomskih fakulteta zasnovalo se na organiziranju nastave po odjelima. Primjerice u Rijeci: odjel za pomorstvo i saobraćaj, odjel za industriju i trgovinu, odjel za ugostiteljstvo i turizam. S vremenom to je omogućilo da su se već prije osnovane više i visoke škole ekonomskog usmjerenja, primjerice Viša turistička škola u Opatiji, Viša ekonomska škola u Splitu, približile odgovarajućim odjelima ekonomskih fakulteta i integrirale s njima ili su pak nastojale stvarati svoj profil na visokoškolskoj razini. Tako je Viša ekonomska škola u Puli postala Fakultet ekonomije i turizma, a Viša turistička škola u Dubrovniku - Fakultet za turizam i vanjsku trgovinu. U Zagrebu je Visoka škola za vanjsku trgovinu prerasla u Fakultet za vanjsku trgovinu. Poslije je ukinuta kao samostalna institucija i programski je integrirana u EF Zagreb. Iz mreže ekonomskih fakulteta Hrvatske izdvaja se godine 1995. Fakultet za organizaciju i informatiku Varaždin, i to zbog posebnosti profiliranja programa. S dilemom programske usmjerenosti u mreži ekonomskih

fakulteta susrećemo se i sada. Kao primjer može poslužiti Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Ika zbog profiliranja programa diplomiranog ekonomista ili diplomiranog menadžera.

Poseban poticaj množenju ekonomskih fakulteta dala je "ourizacija" (Zakon o udruženom radu) koja je uslijedila godine 1974. Tada je zakonski dana mogućnost da se svaki odjel EF u Rijeci osamostali i organizira kao poseban fakultet. Tako je, pored Ekonomskog, osnovan Hotelijski i Pomorski fakultet, koji se promjenom programa integrirao s Višom pomorskom školom u Rijeci i izlazi iz mreže ekonomskih fakulteta. Na taj je način Sveučilište u Rijeci, osnovano godine 1973., u svom sastavu imalo nešto više od minimalnog (3) broja članova (fakulteta). Budući da u novom rasporedu ekonomski fakulteti kao članovi Sveučilišta u Rijeci nisu bili kadrovski osposobljeni za samostalno obavljanje znanstvenoistraživačkih i nastavnih zadataka, u riječkom je Sveučilištu formiran i do godine je 1993. funkcionirao Sveučilišni centar za ekonomske i organizacijske znanosti (kao radna organizacija) sa svojim članovima (ourima): EF Rijeka, Hotelijski fakultet Opatija i Viša škola za ekonomiju i turizam "Dr. Mijo Mirković" Pula, odnosno poslije Fakultet ekonomije i turizma. Slično je rješenje primijenjeno i u Sveučilišnom centru Split, obuhvativši EF Split i Fakulteta za turizam i vanjsku trgovinu u Dubrovniku.

U organizaciji nastave na ekonomskim fakultetima Hrvatske odjelski se princip zamjenjuje principom smjerova i usmjerenja. Njih je, primjerice, godine 1977. bilo 20 sa 23 usmjerenja uz dva profila: ekonomist (VI. stupanj) i diplomirani ekonomist (VII. stupanj). U godini 1998. zakonski se provodi organizacijsko razgraničenje visokoškolskog obrazovanja. Tako sada, ekonomski fakulteti u okviru svojih sveučilišta organiziraju četverogodišnje studije, a istovremeno se osnivaju posebne organizacije - veleučilišta. Ona sa svojim članicama - višim školama organiziraju dvogodišnje stručno obrazovanje ekonomista. Sada mrežu ekonomskih fakulteta Hrvatske čine: po jedan EF u Sveučilištu Zagreb i u Sveučilištu Osijek, dva u Sveučilištu Split - EF Split i Fakultet za turizam i vanjsku trgovinu, Dubrovnik, i tri u sastavu Sveučilišta u Rijeci: EF Rijeka, Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Ika (prije Hotelijski) i Fakultet ekonomije i turizma u Puli.

Iz četrdesetogodišnjeg razdoblja "tkanja" mreže ekonomskih fakulteta Hrvatske može se uočiti:

- (1) Da je u posljednjih 30 godina dominiralo shvaćanje po kojem se razvojna snaga znanstvene i obrazovne funkcije u društvu reprezentira brojem fakulteta kao samostalnih institucija (pravna samostalnost) s bujnom diverzifikacijom obrazovnih profila, iako je to bilo i ostalo u disproporciji s kadrovskim mogućnostima Hrvatske. Stanje tih disproporcija ilustriramo distribucijom nastavnika i studenata po ekonomskim fakultetima i sveučilištima Hrvatske.

Distribucija sveučilišnih nastavnika po ekonomskim fakultetima Hrvatske na svršetku godine 2000. (vidi u prilogu tablicu 1.) pokazuje ovaj odnos - u

ukupnom broju nastavnika njih 48% locirano je na EF Zagreb; po 12% na EF Rijeka, Osijek i Split; 7% na FTHM Ika; 5% na FET Pula i 4% na FTVT Dubrovnik. Imamo li u vidu činjenicu da četverogodišnji studij ekonomije sadrži približno 40 nastavnih disciplina, tada su kadrovski deficitarni fakulteti prisiljeni u većoj mjeri realizirati nastavni proces uz pomoć vanjskih suradnika, odnosno s nastavnicima drugih fakulteta. Takva situacija kvalificiranosti fakulteta za donošenje autonomnih odluka u znanstvenoj i nastavnoj djelatnosti nije dostatna. U organizacijsko-poslovnoj dimenziji tih fakulteta sve se više ističe agencijski karakter rada, pa fakultet više djeluje kao visokoškolski centar.

Disproporcije pokazuje i odnos kadrovskih kapaciteta prema kapacitetima upisanih studenata svih godina fakulteta i upisanih u prvu godinu studija po fakultetima. Tako su od ukupnog broja nastavnika (N) i studenata svih godina (S) i prve godine studija (SI) ekonomije u Hrvatskoj udjeli po pojedinim fakultetima ovakvi: (vidi u prilogu - tablicu 1.): **EF Zagreb** sudjeluje s udjelom 48% (N) : (35% (S) : 30% (SI); **EF Osijek** 12% (N) : 12% (S) : 16% (SI); **EF Rijeka** 12% (N) : 15% (S) : 14% (SI); **EF Split** 12% (N) : 14% (S) : 12% (SI); **FTHM Ika** 7% (N) : 11% (S) : 16% (SI); **FET Pula** 5% (N) : 5% (S) : 7% (SI) i **FTVT Dubrovnik** 4% (N) : 8% (S) : 5% (SI).

Disproporcije se očituju i u distribuciji nastavnika i studenata ekonomskih fakulteta po sveučilištima (vidi u prilogu tablicu 2.). Tako od ukupnog broja nastavnika i studenata svih godina studija i studenata prve godine studija ekonomskih fakulteta **sveučilišta u Rijeci, Splitu i Osijeku** sudjeluju zajedno sa 52% (N): 65% (S): 70% (SI) u odnosu na **EF Sveučilišta u Zagrebu** s udjelom od 48% (N): 35% (S): 30% (SI). Pojedinačno je na sveučilištima Rijeke, Splita i Osijeka taj odnos ovakav: ekonomski fakulteti **Sveučilišta Rijeka** sudjeluju s udjelom od 24% (N): 31% (S): 37% (SI); **Sveučilište Split** 16% (N): 22% (S) : 17% (SI). **EF Sveučilišta u Osijeku** ima ravnomjerniju distribuciju kapaciteta s udjelom od 12% (N) : 12% (S) : 16% (SI).

Pridodamo li tome činjenicu da se nastavni plan u četiri godine realizira s približno 3000 sati nastave u okviru kojih bi po obrazovnim uzusima sa 200 sati morao biti zastupljen praktičan rad studenata u nastavnim bazama-poduzećima, ne preostaje nam drugo, nego da se upustimo u veoma elastično tumačenje izvršenja obrazovno-odgojnih zadataka nastavnika i studenata u nastavnom procesu.

- (2) Organizacijski je permanentno zastupan i proveden koncept samostalnosti fakulteta, koji sveučilište kao svoju zajednicu koriste u koordinirajućoj funkciji. Program razvitka sveučilišta dosad više je bio orijentacija razvitka njegovih članovam nego koncepcija razvitka sveučilišta. U tome je pozicija Zagrebačkog sveučilišta sa 30 fakulteta jednaka kao i ostalih triju sveučilišta sa 5 - 10 članova. Iskustvo Sveučilišnog centra za ekonomske i organizacijske znanosti u

Rijeci, koji je prilikom transformacije odjela Ekonomskog fakulteta u samostalne fakultete i pridruživanjem Više ekonomske škole Pula bio na početku organiziran po načelu sveučilišta sa stanovitim stupnjem integriranosti poslovnih funkcija s katedarskom protočnošću nastavnika po nastavnim programima pojedinih fakultetskih jedinica, pokazalo je svu silu dezintegrirajućih interesa koju silu nisu mogle zaustaviti ni zakonske visokoškolske norme. U tome nam se čini paradoksalnom činjenica da sami nastavnici prihvaćaju uvjete takve samostalnosti u kojima zbog kadrovske deficitarnosti moraju preuzeti znatan opseg organizacijskih poslova fakulteta. Iscrpljujući tim poslovima svoje radno vrijeme, preostaje im manje za znanstvenoistraživački i nastavni rad koji je osnovni uvjet njihovog izbora i napredovanja u sveučilišnim zvanjima.

- (3) Analiziramo li radne i ekonomske učinke izvršenja obrazovnih zadataka, opažamo jednu trajnu pojavu, i to bez obzira na kadrovsku osposobljenost fakulteta. To je znatna disproporcija između inputa i outputa studenata u nastavnom procesu, jer ih diplomira tek 20% do 30 % od ukupno upisanih. Prilikom uvođenja plaćanja studija po osobnim potrebama vladalo je uvjerenje da će se studenti aktivirati na zadacima studija. Budući da se to nije ostvarilo, ostala je činjenica da ta sredstva (školarine) postaju samo jedan od važnih izvora financiranja fakulteta sa slabim obrazovno odgojnim učincima. Za objašnjenje takvog stanja postoje mnogobrojni razlozi. Oni se vežu uz demografske, demokratske i ekonomske dimenzije visokoškolskog obrazovanja u Hrvatskoj uopće, pa to vrijedi i za područje ekonomskih znanosti. Ipak se pitamo koliko ima vremena i strpljenja da se fakultetsko obrazovanje dovede do svog pravog kraja? Koliko su, među ostalim, asistenti i uopće nastavnici na ekonomskim fakultetima osposobljeni i usavršavani za rad u nastavi (pedagoške i visokoškolske didaktičke metode)? Ispituje li se u okviru sveučilišta ili fakulteta kvaliteta nastave i u tom smislu istražuje li se razvitak visokog obrazovanja? Moraju li diplomirani ekonomisti koji se usmjeravaju prema svučilišnim nastavnim zvanjima kao važan uvjet proći stanovitu praksu u našim "klinikama - poduzećima"? Ako toga nema, razumljivo je da se osrednjost, kao što to svuda biva i oduvijek je bilo, koristi svojom šansom. S osrednjošću padaju i kriteriji. S njom, kako razumije J. Fourastić, nestaje prava ideja i misaonost fakulteta i sveučilišta. Smanjuje se njegova inventivnost i kreativnost, iako se poslovi mogu čak i disciplinirano obavljati. No ne i oni pravi poslovi. Moglo bi se postaviti pitanje: jesmo li onda na fakultetima - sveučilištima pred stečajem?
- (4) Iako je znanstveni rad osnovna priprema nastave, on ima širu društvenu funkciju. Rezultati znanstvenoistraživačkoga rada organski su dio gospodarskoga i društvenoga razvitka. Tu se, zapravo, radi o poziciji fakulteta u dvostrukoj valorizaciji njegova znanstvenoga rada, koji se usmjeren prema privrednom i gospodarskom životu drugačije izražava, mjeri i ulaže. Iskustvo u razvitku

ekonomskih fakulteta Hrvatske pokazalo je da vezu između fakultetskih i gospodarskih institucija čini učinkovitijom neposredan kontakt, a ne toliko posredovanje državnih institucija (odgovarajuće ministarstvo i sl.). To osobito vrijedi kada i jedne i druge institucije imaju organizirane svoje centre za istraživanje odnosno razvojne jedinice u poduzećima.

Činjenica je, da su se u posljednjih pet godina, pooštavanjem kriterija za izbor i napredovanje sveučilišnih nastavnika, uvođenjem većeg obujma i rigoroznije valorizacije njihova rada, fakultetske "niše" popunile znanstvenoistraživačkim rezultatima. Zbog toga za realizaciju i ekonomsku valorizaciju tih rezultata postaje važnom organizacijsko-poslovna osposobljenost fakulteta, odnosno način na koji se menadžerski, marketinški i financijski ostvaruju te poslovne funkcije fakulteta. Bez obzira na dosadašnja iskustva pojedinih većih ili manjih ekonomskih fakulteta, rješenja organizacijsko-poslovnog karaktera nisu dovela do stabilnijeg kontakta s korisnicima istraživačkih rezultata, do poslovne uspješnosti i transparentnijeg financijskog izvora fakultetske djelatnosti.

- (5) Posljedice hipertrofičnih stanja u mreži ekonomskih fakulteta u odnosu na kadrovske mogućnosti posebno su bile izražene u razdoblju između godina 1973. - 1985. Usprkos znatnim naporima njihovih sudionika, te se posljedice nisu mogle međuinstitucionalno riješiti. Zato je taj problem stavljen pod okrilje i prisilu države, da bi ona to regulirala zakonskim normama. Slijedilo je nekoliko etapa reformi koje su kroz Zajednicu ekonomskih fakulteta Hrvatske uključile sve sudionike (fakultete, visoke i više škole) u procesu racionalizacije. Posebno se radilo na utvrđivanju profila, smjerova i usmjerenja ekonomskih kadrova, na reformi nastavnih planova i programa i na reviziji mreže obrazovnih institucija. Postignuti su određeni rezultati, među sudionicima razvio se ambijent diskursa, a oni su preuzeli dio odgovornosti za rezultate. No, kao što je analiza pokazala, ostalo je i prilično problema u funkcioniranju mreže ekonomskih fakulteta. Među ostalim i stara uvjerenja po kojima se rješenja poteškoća u funkcioniranju, uz sve ostalo i autonomnosti ZO institucija, nalaze u zakonskoj prinudi. Naime, i u posljednjih deset godina intenzitet pravno-normativne proizvodnje nije se smanjio. U tom se razdoblju ekonomski fakulteti u svojim sveučilištima pod okriljem inoviranog prethodnog zakona u visokoškolskoj i nastavnoistraživačkoj djelatnosti, a zatim i novih zakona RH 1994. - 1996., primjenom kojih se širi mreža institucija visokog i višeg, pa tako i ekonomskog obrazovanja. Sada se to postiže institucionalnim odvajanjem znanstvenog od stručnog obrazovnog sadržaja osnivanjem posebne organizacije veleučilišta sa svojim višim školama.

No, normativni nas optimizam ne napušta. Od primjene pravnih normi očekuje se znatan poticaj autonomnom razvitku sveučilišta i njegovih fakulteta. Valjda je ta vrsta optimizma nešto što ljude fakulteta (sveučilišta) svrstava u one

koje je pisac J. Hašek nazvao: strankom umjerenog napretka u granicama zakona (“Povijest stranke umjerenog napretka u granicama zakona”).

Ipak, stvarnost nas upućuje i na druga viđenja zakonskih prinudnih učinaka. Vidimo ih kao norme koje uvijek na svjetlo dana dovode više naše nemogućnosti, nego mogućnosti, da bi se tako rješavali problemi naše djelatnosti sa svojom općom i posebnom važnošću u svim segmentima društvenoga razvitka. Pritom se često kao uzor nastoje koristiti rješenja razvijenih zemalja po pravilu - od svake malo (prema analizi zakona o visokoškolskom obrazovanju koji je na snazi u odnosu na zemlje zapadne Europe i SAD). No zapostavlja se činjenica da ti različiti sustavi visokoobrazovne i znanstvene djelatnosti, primjerice u SAD, u Njemačkoj, u Francuskoj, u Engleskoj i u skandinavskim zemljama, funkcioniraju i razvijaju se pod istim zajedničkim nazivnikom, a taj je privređivanje i gospodarenje uz visoku akumulativnost sa 20.000 do 30.000 USD društvenog proizvoda po stanovniku. Te se zemlje u svojoj ukupnosti ne razvijaju proizvodljivo, već ekonomski, tehnološki, kulturno i socijalizacijski integrirano i objektivno determinirano.

Institucije ZO kod nas nemaju bazu u funkcionalnoj ekonomiji s približno 4500 USD društvenog proizvoda po stanovniku opterećenog s približno 1500 USD duga po stanovniku, osim toga čitava struktura gospodarskog djelovanja predstavlja neku vrstu “rasute cjeline” s tendencijom da se dijelovi osipaju. Ne postoji objektivna sigurnost privrednih i gospodarskih jedinica, pa se one formiraju na nepredvidiv način. Zato nije pouzdano kamo će nas autonomija ZO institucija dovesti, jer moramo imati u vidu činjenicu da sva sveučilišta u Hrvatskoj predstavljaju zajednicu fakulteta u kojoj dijelovi imaju relativno visok stupanj autonomnosti u odnosu na cjelinu i da autonomnost institucije ne može funkcionirati ako njome dominantno ne upravljaju autonomne (samostalne osobe), već umjesto takvih upravljaju podređene ili, pak, proizvoljne osobe koje nisu u stanju držati red u elementarnim stvarima. To znači da upisivanje studenata ne smije prelaziti kapacitet određene institucije, da pohađanje i održavanje nastave ne smije biti neizvjesno, da nastavno osoblje ne smije biti prezauzeto organizacijskim poslovima (posebno izvan svoje struke ili profesije), da se mora voditi računa o ukupnoj distribuciji nastavnika i studenata po sveučilištima Hrvatske. Naime, Sveučilište u Zagrebu sudjeluje s udjelom od 70% nastavnika i 58% studenata upisanih u prvu godinu studija (vidi MOST - br. 25/lipanj 1999.), a takva situacija potencira niz razlika u funkcioniranju velikog i malih sveučilišta. Ako se te razlike stvarnog života u pravnom normiranju zanemaruju, tada se, barem je dosad tako bilo, ti odnosi fiksiraju naspram političkog sustava i kao polazište i kao cilj. Tako smo onda u ZO institucijama podesniji za kretanje unazad, nego unaprijed. Nemoćni smo pred vlastitim međusobnim razlikama. Nešto nas tjera da se jedni drugima suprotstavljamo više nego da djelujemo integralno u razvitku i da prevladavamo

postojeća stanja. Gotovo instiktivno težimo za ZO sredinom koja nam makar i prividno jamči opstanak. Teško podnosimo ove ili one režime i regulacije, jednako su ukočeni sistemi kao što smo ukočeni i mi (nastavnici i studenti). Aktualni nas ZO život stalno vraća u naslijeđene okvire. Više poticaja za ZO opstanak dolazi od neegzistencije, nego iz egzistencije naše stvarne ZO aktivnosti.

U tome priprema zakonskih rješenja počinje kao euforija opozita postojećem, predlažu se "visoki" ciljevi, a da se prethodno ne utvrđuje cjelina elemenata obrazovnog i znanstvenog procesa u ambijentu određene naše političke, kulturne, proizvodno-materijalne i društvene atmosfere. Kampanjska priprema tada obično urodi letargijom, jer je stvarnost u suprotnosti s idelanim zakonskim normama. Zbog toga smatramo da nije toliko važno hoće li se zakonom (dekreto) provesti ova ili ona norma, već je važno odgovoriti na pitanje: kojoj mi situaciji težimo? Pred kojom se onda dilemom nalazimo? Je li često korištena dilema centralizacija, ukidanje hipertrofirane mreže ZO institucija ili decentralizacija ("raspad") prava, ključna dilema? Postoji li još neki put, kakve su nam mogućnosti?

Izbor nekih mogućnosti za koncipiranje organizacijsko-poslovne osposobljenosti fakulteta

Uvid u stanje mreže ekonomskih fakulteta Hrvatske pokazuje da je sada u kretanju prema razvitku primarno usmjeriti pažnju na uređivanje institucija za to kretanje. U tome dominantnu ulogu ima način na koji percipiramo i koncipiramo organizacijsku i u tome poslovnu postavu fakulteta i sveučilišta, svakako potrebna, ali ne i dovoljnu dimenziju funkcioniranja ZO institucija. No, dimenziju kojom možemo malo pomalo dovesti razvitak fakulteta - sveučilišta na onu razinu na kojoj će autonomnost biti rezultat objektivne, a ne subjektivne determiniranosti razvitka.

Prema našoj percepciji sveučilište sa svojim članovima (fakultetima) čini poduzeće za generiranje i diseminiranje (propuštanje) znanja. Takav stav podupiremo s nekoliko razvojnih, globalnih trendova. Njih vidimo u tome što suvremeni proizvodni procesi tendiraju totalnoj industrijalizaciji svijeta u smislu sposobnosti proizvodnje dobara i usluga u neograničenom opsegu i vrsti roba, što se proizvodni procesi zasnivaju na širokoj integrativnoj osnovi materijalne proizvodnje i intelektualnih usluga. Time pitanje o ekonomskim učincima penetrira u sve djelatnosti društva, pa se do kraja ističe i u ZO djelatnosti. Sve to uvjetuje da se nijedna djelatnost u društvu ne može razvijati ako se ne (re)organizira oko poduzeća, ako se poduzetništvo ne afirmira u društveno-proizvodni princip i ako se kao takvo, poduzeće ne integrira u ukupno poduzetničkoproizvodnu strukturu društva.

Razložno je u tome isticati posebnosti djelovanja ZO institucija - fakulteta odnosno sveučilišta. To su:

- (1) Da se rezultati znanstvenoistraživačkog rada pojavljuju u bivalentnoj interpretaciji. S jedne je strane to interpretacija rezultata istraživanja za potrebe nastavnog procesa. Konačni rezultat toga procesa jest broj diplomanata i njihova razina znanja (obrazovanje, vještina, iskustva) koja je ključni resurs razvitka. Drugu stranu čini interpretacija rezultata istraživanja, primjerice u ekonomiji, za potrebe razvitka ekonomske znanosti unutar nje same i za potrebe poduzeća i ostalih gospodarskih institucija. Rezultati su obujam, vrste i kvaliteta projekata kojima se znanstvene ideje i rješenja privode stvarnome životu. Svaka strana ima opet posebnost u procesima organizacije rada, poslova i refleksije u ekonomskim korisnostima za instituciju i društvo. Bitno je da se ti procesi postave tako da mogu transparentno očitovati način i vrstu ulaganja financijskih sredstava. U tome pridajemo manju važnost instituciji ulagača (država - ministarstvo, poduzeća, osobna ulaganja), već ističemo obujam sigurnosti i odgovornosti fakulteta da s ulaganjima postignu zadane ciljeve ZO djelatnosti i objektivnu ekonomsku valorizaciju znanstvenoga rada.
- (2) Što to znači u međuodnosima znanstvenoistraživačkih i nastavnih procesa? Ako su znanstveni rezultati, osnova nastavnog procesa, znanstveni rezultati, tada se radi o primjeni međunarodnih znanstvenih kriterija i standarda na vlastite intelektualne proizvode (rezultate istraživanja i obrazovanja), o visokom stupnju odgovornosti znanstvenika za njihovu istinitost i primjenjivost, o opravdanju po pravilu visokih financijskih ulaganja u odnosu na njihovu kapitalizaciju, o razvijanju konkurentnosti i referentnosti na osnovi novih ili inoviranih i uspješnih otkrića. Uređena i protočna znanstvenoistraživačka osnova prijeko je potrebna za postizanje kvalitete i broja nastavnih programa (vrste studija, profile i smjerove), da bi se procijenili kapaciteti (broj nastavnika, prostor, oprema, mogući broj polaznika), kvaliteta visokoškolske didaktike, očekivana uspješnost i cijena pojedinih nastavnih programa.
- (3) Zbog visoko rangiranog mjesta znanosti i visokog obrazovanja u razvitku društva, institucije tih djelatnosti mogu svoju reprodukcijску moć graditi samo uz pomoć kompleksnih i kompliciranih veza s okruženjem. To, pak, zahtijeva otvorenost organizacijskog sustava da bi se postigao adekvatan transakcijski učinak s društvom. Taj učinak prepoznajemo u načinu razmjene intelektualnih usluga dvostrukim valoriziranjem znanstvenoistraživačkih rezultata i ukupnim radnim i ekonomskim učincima. Iako se u tome ne može zaobići tržišna (robo-
novčana) dimenzija razmjenskih odnosa, ipak moramo istaknuti jednu koju ta vrsta intelektualnih usluga u razmjeni ima. Tu prednost čine pouzdanost parametara planiranja proizvodnje, ponude, potražnje i realizacije takvih usluga. Naime, potreba za znanstvenoistraživačkim projektima i fakultetski obrazovanim kadrovima prijeko su potreban uvjet (barem u uređenim dru-

štvima) za bilo koju proizvodnju dobara i usluga. Ti se intelektualni proizvodi sadržajno i terminski mogu unaprijed utvrditi. A dužina istraživanja i studiranja izražava našu percepciju (ne)racionalnog ponašanja prema jednom, bez sumnje, značajnom konkurentskom resursu - vremenu.

- (4) Složena matrica unutarnjih i vanjskih odnosa ZO institucija sugerira stanovitu profesionalizaciju poslovnih funkcija. Postavimo li te funkcije u analitički niz - proizvodnja (A), marketing (B), financiranje (C), menadžiranje (D), tada bismo mogli dobiti ove uvide: proizvodnju (A) oblikuju i razvijaju znanstvenici. Oni su svojim radom inicijatori podjele rada i specijalizacije znanstvenih područja, pa prema tome drže ključ razvitka znanosti. Kao što je poznato ta je determiniranost uloge inicijatora podjele rada poznata još u klasičnoj ekonomskoj teoriji A. Smitha. Prebacivanje izvršenja kompleksnih zadataka B, C i D na A čini čitavu organizaciju naših ZO institucija i učinke poslovnog sustava slabima. Osim toga, ta situacija pokazuje jedan čudan odnos prema profesionalnom i priučenom znanju o organizaciji i ekonomiji. Ona posebno dolazi do izražaja u slučajevima kada se na određenim radnim mjestima ili na izbornim funkcijama upravljanja i rukovođenja u ZO institucijama B, C i D djelovanja povjere znanstvenicima izvan ekonomske i organizacijske struke.

No, profesionalizacijom B, C i D poslovnih funkcija postaje vidljiva potreba za rješanjem dilema o razinama autonomnosti fakulteta u odnosu na sveučilište. Logika poduzetničko-poslovnog procesa, dimenzije bez koje nije moguća egzistencija sveučilišta - fakulteta u generiranju i diseminiranju znanja, sugerirala bi da sveučilište preuzme B, C i D funkciju. To je ono što vidimo kao situaciju kojoj bi valjalo logikom same stvari težiti. Konkretizacija te logike na svučilištima i fakultetima Hrvatske ovisit će o sposobnosti znanstvenika da realno procijene vlastiti položaj i mogućnost spoznaje stvarnih interesa. Slikovito rečeno - brod mora ne plivati, nego ploviti. U toj plovidbi dilema veliki - mali ne znači mnogo, jer svaki brod mora biti osposobljen za autonomno funkcioniranje.

Zaključak

Analiza mreže ekonomskih fakulteta Hrvatske u sadašnjem stanju tih institucija pokazuje nedostatnu razinu organizacijsko-poslovne osposobljenosti za autonoman razvitak. Ona se očituje u ovim odnosima radnih i ekonomskih učinaka:

- (1) Disproporcija između inputa i outputa studenata u nastavnom procesu jer ih diplomira tek 20%- 30% od ukupno upisanih. Time ulaganje financijskih sredstava u nastvni proces nije u omjeru s radnim i ekonomskih učincima fakulteta, iako je to glavni izvor financiranja fakultetske djelatnosti;

- (2) Disproporcija između relativno većeg opsega znanstvenoistraživačkih rezultata (posebno pooštrenjem kriterija za izbor i napredovanje sveučilišnih nastavnika) u odnosu na interpretativnu, projektnu razinu tih rezultata za potrebe privrednih i ostalih gospodarskih institucija. Sukladno s time radni učinci ne prate ekonomsku valorizaciju, pa izostaju mogućnost realizacije i adekvatan ekonomski učinak. Ova disproporcija u većoj mjeri ograničuje izvore financijskih sredstava ekonomskih fakulteta;
- (3) Disproporcija između nastavnih i studentskih kapaciteta po pojedinim ekonomskim fakultetima pokazuje da EF Zagreb ima veći relativni udio nastavnika u odnosu na svoju ukupnu studentsku populaciju s odnosom 48% (N) : 35% (S). Ravnomjerniji udio s odnosom 12% (N) : 12% (S) ima EF Osijek, a ostali fakulteti pokazuju veći relativni udio studenata u odnosu na kapacitete nastavnika.

Sada ne nalazimo izbor mogućnosti za kretanje prema autonomnom razvitku ZO institucija toliko u pravno-normativnoj i prinudnoj sferi uređivanja odnosa, koliko bi to bilo u potpunijoj koncepciji uređivanja organizacijskih, a posebno organizacijsko-poslovnih odnosa na relaciji fakultet - sveučilište - okruženje. I sukladno s tim uređivanje pravne normative ZO institucija.

Tvrdimo da se radi o umrtvljenosti znanstvenog potencijala, jer je on, s jedne strane, preorganiziran, a sa druge strane, nedovoljno poslovno profesionaliziran i integriran u opću proizvodnu funkciju društva. U matrici poslovnog analitičkog niza poslovne funkcije: menadžment, marketing i financing koje su ključ za diseminiranje (propuštanje) proizvodnje znanstvenoistraživačkih rezultata, jest korodiran.

I kao zaključak, željeli bismo istaknuti da adekvatnu koncepciju autonomnog razvitka znanosti i njezinih institucija u organizacijskoj i ekonomskoj dimenziji vidimo kao poduzeće za generiranje i diseminiranje znanja. Percipiramo je kao situaciju kojoj valja težiti.

LITERATURA:

1. *Fourastić, J.*: "Univerzitet pred stečajem", Biblioteka XX vijek, Beograd, 1973.
2. *Novak, M. - Rocco, F.*: "Mišljenje o stanju, problemima i pravu daljnje reforme fakulteta", EF, Zagreb, 1974.
3. *Rocco, F.*: "Aktuelna dostignuća reforme ekonomskog studija u Hrvatskoj i daljnji pravci razvoja studija", Međufakultetska konferencija ekonomskih fakulteta SFRJ, EF, Osijek, 1978.
4. *Rocco, F.*: "Profiliranje ekonomskih stručnih kadrova", Zbornik Fakulteta za turizam i vanjsku trgovinu, Dubrovnik, 1975.
5. *Singer, S.*: "Modelski pristup definiranju strategije razvoja na primjeru Sveučilišta u Osijeku", Osijek, 1995.
6. Izvještaji o radu Sveučilišnog centra za ekonomske i organizacijske znanosti u Rijeci i Zajednice ekonomskih fakulteta Hrvatske, Arhiva EF Rijeka.

PRILOG

Tablica 1.

NASTAVNICI I STUDENTI EKONOMSKIH FAKULTETA HRVATSKE

Prosinac 2000.

Opis	Ukupno	F A K U L T E T I						
		Zagreb	Osijek	Rijeka	Ika	Pula	Split	Dubrovnik
Nastavnici*	248	118	30	30	17	12	30	10
%	100	48	12	12	7	5	12	4
Studenti svih godišta studija	16320	5661	2000	2500	1700	809	2250	1400
%	100	35	12	15	11	5	14	8
Studenti prve godine studija	4938	1440	800	700	796	363	581	258
%	100	30	16	14	16	7	12	5

NAPOMENA: *Nastavnici - docenti, izvanredni i redoviti profesori u radnom odnosu na neodređeno vrijeme.

Izvor: Izvještaji fakulteta o upisu u šk. god. 2000/2001. i o broju zaposlenih sveučilišnih nastavnika.

Tablica 2.

DISLOCIRANOST NASTAVNIKA I STUDENATA EKONOMSKIH FAKULTETA
PO SVEUČILIŠTIMA HRVATSKE

Prosinac 2000.

Opis	Sveukupno	Sveučilište Zagreb	Ostala sveučilišta	SVEUČILIŠTA		
				Osijek	Rijeka	Split
Nastavnici*	248	118	130	30	59	40
%	100	48	52	12	24	16
Studenti svih godišta studija	16320	5661	10659	2000	5009	3650
%	100	35	65	12	31	22
Studenti prve godine studija	4938	1440	3498	800	1859	839
%	100	30	70	16	37	17

NAPOMENA: * Nastavnici - docenti, izvanredni i redoviti profesori u radnom odnosu na neodređeno vrijeme.

Izvor: Izvještaji fakulteta o upisu u šk. god. 2000/2001. i o broju zaposlenih sveučilišnih nastavnika.

ORGANIZATIONAL AND BUSINESS CAPABILITIES OF CROATIAN
FACULTIES OF ECONOMICS FOR DEVELOPMENT

Summary

Using example of Croatian network of faculties of economics the author analyzes their reproductive capabilities. The paper gives some proposals for the concept of autonomous development.